TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

BENGÜ BELÄK

AHMET BİCAN ERCİLASUN ARMAĞANI

Editör
Doç. Dr. Bülent GÜL

Ankara / 2013

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

© Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2013.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlarının tamamının veya bir kısmının yayımcının yazılı izni olmadan herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır. Yayınların fikrî sorumluluğu ve imlâ tercihi yazarlarına aittir. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınlarında yer alan başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yasal kullanım sorumluluğu yazarlarına aittir.

Gül, Bülent (Ed.)
Bengü Belâk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı / Bülent Gül
X+510 s. 24 cm.
ISBN 978-975-456-115-9
1. Ahmet Bican Ercilasun - Biyografi 2. Türkoloji 3. Türk Dili 4. Türk Tarihi

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YAYINLARI
TÜRK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMALARI ARMAĞAN DİZİSİ 09

Genel Yayın Editörü
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM

Editör
Doç. Dr. Bülent GÜL

Eser Hakem Kurulu
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM • Doç. Dr. Bülent GÜL • Doç. Dr. Ferruh AĞCA • Doç. Dr. M. Vefa NALBANT • Yard. Doç. Dr. Faruk GÖKÇE •

Kapak ve Sayfa Tasarımı
SEMETEYHAN [B. GÜL]

İletişim Adresi
Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Bahçelievler, 7. Cad. 17. Sok. Nu. 38, 06490 Ankara / TÜRKİYE
Tel: (00 90 312) 2133100 **Belgegeçer:** (00 90 312) 2134135
Genel ağ: **http://www.turkkulturu.org.tr**
e-posta: **tkaedernegi@hotmail.com**

Bengü Belâk Ahmet Bican Ercilasun Armağanı, Öncü Basımevi'nde 500 adet basılmıştır. (Kazımkarabekir Cad. 85/2 İskitler/ANKARA Tel: 3843120)

Ankara /2013

Bengü Beläk.Ahmet Bican Ercilasun Armağanı
Ed. Bülent Gül, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,
Ankara, 2013, s. 261-269.

BARAK BABA VE HAYVAN ATA MİTİ

Dr. Yaşar KALAFAT
[Türkiye]

Sayın Ercilasun armağanı için

"Çalışmalarımızda 'taşkınlık' yapmış olmaktan Yüce Mevla'nın sınırsız Gücüne sığınırız. Allah indinde ek olan Dinin tekâmülü dönemine dair sağlanmış olan bilgilerde Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed'den önce de Allah'ın ilâhî tebligatçıları gelip ümmetlerini oluşturdukları gerçeği vardır.. Türk milletinin de muhtelif safhalarında onları da kapsamına alan toplumlara İlâhî kanunlar gelmiş ve uygulanmışlardır. Din olarak baki olan İslam'dır."

Giriş:

Çalışmamızda **"Barak Baba"** konusu ile **"Hayvan Ata"** konusunu ayrı olarak irdelemeği planlamıştık. Hayvan Ecdat konusu ortak payda olunca bu iki konuyu bir arada ele almayı daha yararlı bulduk. Bunlardan ikinci konuya "Kurt Ata" konusunu işlerken tekrar dönmeği düşünüyoruz.

Barak konusu bizin araştırma gündemimize farklı başlıklarla girdi. Barak toplumunun halk inançlarını irdeleme adına bir dosya açarak işe başladık. Karşımıza Ali Şahin[1] ve Ömer Özbaş'ın[2] çalışmaları çıktı. Bu alan büyük ölçüde çalışılmıştı. Belki yapılacak ilave işlem, inanç karşılaştırmaları ile tabanın genişletilmesi olabilirdi. O hizmeti de Cevdet Avcı[3] ile birlikte yapılan çalışmayla ikbal etmeğe çalıştık. Ruhi Ersoy[4] Barak toplumunu disiplinler arası bir yaklaşımla ele almış bu konuda da söylenilecek ilave fazla söz bırakmamıştı.

İt Baraklar konusu ile ilk defa Bahattin Ögel'in çalışmaları münasebeti ile tanış olduk.[5] İt/köpek konusu bizim araştırma gündemimize daha evvel farklı bir formatta girmişti. Halk inançlarında aşağılanmış bazı isim ve sıfatlar kullanılırken bu arada bazı hayvan isimleri kara iyeler itibariyle kullanılabiliyordu. Kara iyeler nazarında korunması istenilenin albenisini düşürmek için mesela güzel erkek çocuklarına geçici ad olarak bu çirkin takma adlar konuluyordu. Bu uygulama onlara konulan

---

1 Ali Şahin, **Güney Anadolu'da Beydilli Türkmenleri ve Baraklar**, Ankara, Doğuş Matbaası, 1962.

2 Ömer Özbaş, **İlbeyli Türkmenleri Arasında, Folklor Derlemeleri,** Gaziantep, Gaziantep Halk Halkevi yayını, 1958.

3 Yaşar Kalafat-Cevdet Avcı, "Karşılaştırmalı Barak Halk İnançları" www.yasarkalafat.info.

4 Ruhi Ersoy, **Sözlü Tarih Folklor İlişkisi Baraklar Örneği Disiplinler Arası Bir Yaklaşım Denemesi,** Ankara, Akçağ, 2009.

5 Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar), Cilt 1,** Ankara TTK Yayını, 1993; **Türk Mitolojisi, C.1,** İstanbul, MEB Yayını 1997; **Türk Kültür Tarihine Giriş 1,** Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını, 1991.

geçici isimlerinden hareketle, onları çirkin iğrenç, sevimsiz gösterme olayı idi. Bu uygulama adeta onlara eski elbiseler giydirerek veya yüzlerini kirli tutup, kömürle karalama olayının bir benzeri idi. Böylece kara iyelerden güzellikleri saklanılmış ve onlar kandırılmış oluyorlardı. Bu isimlerin arasında Ayıcık, Pasaklı ve bu arada İt Tepen, At tepen, İt Yemez ve Baraklı gibi isimler de vardı. Bu türden tanımlamalarda "çirkin" tiplemesine ileride tekrar dönülecektir..[6]

R. Ersoy, Barak adı ile ilgili anlamlandırmaları gruplaştırırken, Bar-mak fiili, mitolojik bir isim, bir taifenin adı, çok tüylü bir köpek, tüylü soylu at, kurt başı, uzun tüylü çuha, tüylü kumaş, uzun tüylü anlamında sıfat, geleneğe uygun verilmiş kişi adı üzerinde durmaktadır. Bu 10 grubun biz halk inançları çalışması itibariyle bir gruba indirilebileceğini düşünüyoruz. Barak olarak bilinen it, atı andıran koşuşu ve uzun kıllı yele ve kuyruğu ile kurdunkine benzeyen kafasıyla tanınıyordu. Mitolojik muhtevası ile şahıslara ve bu arada doğal olarak tayfalara da isim olabiliyordu. Mitolojik içeriği onun bir dönem bir tayfanın ongunu olmasından ileri gelmiş olabilirdi. Şahıs ismi olması halinde sahibine koruyucu olma imkânı sağlıyordu.

"**Barak Baba,** ayı gibi oynayan, maymun gibi söyleyen, iki tarafında manda boynuzları olan bir kimseydi" denilirken biraz da bu tanım yapılmış olmaktadır.[7]

Bizi bu düşünceye sevk eden halk inanmalarından örnekler verilebilir. Nitekim Nogay Türklerinde çocuğun dünyaya geldiği ilk gün ona bir gömlek giydirilir. Bu gömlek kırk gün yıkanmaz. Bu gömleğe **İt kölek** "İt Gömleği" denir. Kırk gün dolunca bu gömlek ite atılır. Böylece çocuktaki kötülüklerin kötü ruhların tesirinin giderildiğine inanılır[8].

Avarlar ve Avşarlardaki bir inanca göre göz kaytarmak/nazarı önlemek için **it kafası** nazarlık olarak kullanılır. Bunun için ölen it toprağa gömülür. İtin sümüğü/kemiği etinden ayrılıp eti tamamen çürüyünce kafatası nazarlık olarak kullanılır. Bu toplumlarda itin itibarının kurttan geldiğine itin kurttan türediğine inanılır[9].

Avşarlardaki bir ağıtta,

"Uzun yayla at oynağı
Alaydan atar değneği
Kıyma felek kul oluyum
Ağam fukara köyneği" denilmektedir.[10]

Halk kültürümüzde **Yetim Gömleği, Fukara Gömleği, İt Gömleği'**nin Ümmet Gömleği, İman Gömleği gibi bir noktada anlam ortaklığı var, intibası uyandırıyor.

Nahcıvanda gözde **itdirseği/arpacık** çıkınca ona bir tike ekmek sürülür ve bu ekmek parçası ite verilir. Nahcıvanda **Al**/Kırmızının nazarı kestiği inancı yanında "**it**

---

6 Yaşar Kalafat "Dedem Korkut Kültür Ellerinde Adlanma" **Prof Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı**, Ağ Çağ, Ankara 2008, s.520–541.

7 Yörükhan şamanizm.

8 Yaşar Kalafat-Betül Güngör, **Türk Kültürlü Halklarda Türk Tatar Halk İnançları,** Berkan yayınları, Ankara, 2011.

9 Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Yukarı Eller, V-VI** Lalezar, Ankara, 2008.

10 Ahmet Z. Özdemir, **Öyküleriyle Ağıtlar**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994, s. 165.

ve **pişik/kedi** kellesi ekin sahalarında nazarı keser" inancı vardır. Bu arada, Sabahleyin karşısına **it** çıkan kimse o gününün uğurlu geçeceğine inanır.[11]

Doğu Anadolu'da anadili Kürtçe olan Türklerde kötü rüya görülünce kedi veya köpeğe ekmek türü yiyecekler de verilir. Böylece musibetin savıldığına inanılır.

Böylece koruyuculuğuna inanılan bir İt kültü ile karşı karşıyayız. Bazen de koruyucuya olan minnet, şükran duygusu kedi veya köpek sevindirilerek gösteriliyordu.

Diğer taraftan Selçuklu dönemi vezirlerin birisinin ismi Selahattin Köpek idi. İt köpek türü insan isimleri Köpek kültünün hatıraları olarak kalmış olabilirler mi, idi? Selahattin Köpeğin köpek adını alışı onu değersiz göstermek suretiyle kara iyelerden korumak için miydi? Yoksa Köpeğin köpek oluşundan ileri gelen bir üstünlüğü mü vardı? Koruyuculuğu buradan mı geliyordu? Cengiz Han dört büyük komutanını dört büyük köpeği olarak adlandırıyordu.

Nogay Türk mitolojisi ile Kuzey Kafkasya'ya gidişimizde yeterince olmasa da daha yakından tanış olma imkânı bulduk. Nogay millî bayrağında kanatlı Köpek vardı. İsa Kaypanov'un babası oğlu gibi Nogay Yazarlar Birliği üyesi bir fikir ve sanat adamı idi. Konuyu kendisi ile davetlisi olduğumuz evinde görüştüğümüzde, adeta halkın anlamakta zorluk çekebileceği bazı mitolojik verileri yazması için zamanı erken buluyordu. Nitekim Rabia Uçkun'un da belirttiği gibi "Ortaçağdan günümüze kadar **Nogay Kö**'ün köpek çocuk ya da köpeğin çocuğu olduğundan efsanelerde çok sık söz edilmiştir"[12] demektedir.

Köpek konulu halk inanmalarında mitolojik dönemden gelen bir devamlılık vardır. Altay yaradılış destanlarından birinde köpek motifi de göze çarpar. **Ülgen**'in sarayına bekçi olarak konulan köpek, **Erlik**'in saraya girmesine izin verir. Erlik köpeğe kut ve açlık duymayacağı yetenekler vaat etmiştir. Şaman yeraltı dünyasına yaptığı yolculukta **köpek**le karşılaşır. Bazı şamanlar kendilerinden geçtiklerinde, köpek taklidi de yaparlar. Şamanlar köpek gibi havlayarak ruhları yardıma çağırırlar. Köpeğin de göğe kurban olarak kesildiği olmuştur.[13] Tatar Türklerinde Şamanlar **Barak**lara binerek göğe yükselirlerdi.

Köpeğin yeraltı dünyası ile olan ilişkisini başka tespitlerde de görebiliyoruz. Ayrıca köpek havlayarak ve kurt da uluyarak aralarında, ruhlarla ve Mutlak olanla iletişim kuruyor, inancı vardır. Köpeğin kurban olabildiğini Ön Bulgarlarda da, Bulgar Türklerinde de görmekteyiz. Böylece köpek kendisine kansız kurban saçı yapılabilen ve kendisi ise kurban olabilen durumundadır.

Tatarlar kırmızı bir köpekle bir prensin birleşmesinden türediklerine inanırlar. Yaradılış mitinde köpeğin yer aldığı başka örnekler de vardır. Moğollar atalarının **kırmızı köpek** olduğunu düşünürler.

Tatar toplumunda köpeğin halk takvimindeki yeri adeta gelecekten bilgi vermesi şeklindedir. Köpeğin bu özelliğini Türk kültürlü diğer halklarda da görüyoruz.

---

[11] Azerbaycan Millî Elimler Akademiyesi Nahcıvan Bölümü, **Azerbaycan Folkloru Antologiyası,** Nahçıvan Folkloru II, Nahçıvan, 2011.

[12] Rabia Uçkun, "Gagavuz Halk Kültüründe İstanbul'un Fethine Dair Bir Anlatma ve Düşündürdükleri" **7. Uluslar arası Türk Kültür Kongresi,** (Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul), Düzenleyen Atatürk Kültür Merkezi, 5–10 Ekim 2009 Ankara.

[13] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Yukarı Eller, V-VI** Lalezar, Ankara, 2008.

Köpeğin **yeşil ot** koparıp yemesinin yağmurun yağacağına dalalet edeceğine inanılır. Yakutlara göre köpeğin esnemesi, hayra yorumlanmaz. Yakut beddualarından birisi de, "evine köpek girmesin" dir. Buna göre köpek eve girmesi istenilen bir varlıktır. Anlında "**görmekçi**" diye bilinen iki beneğin bulunduğu köpek, kara iyeleri görebilir ve ağlar biçimde ulur. Onun bu hali ölüm habercisi olarak algılanır. Köpeğin böylesi bir özelliğinin olduğuna dair inançları diğer Türk toplumlarında da görebiliyoruz.

Tatar halk inanmalarına göre zayıf şamanlar ayinlerde **köpek donu**na girerler. Köpeğin donuna girilebilen bir hayvan olması tespiti Barak kültü itibariyle fevkalade bir bulgu olmalı.

Kırımda köpekten korkan insanın vücudundaki kıl dibi gözeneklerinden özel bir salgı ifraz edildiğini, salgının kokusunu alan köpeğin muhatabının korktuğunu anladığına inanılır. Anadolu'da korkan kimsenin bu arada köpekten de korkan kimsenin korkusunun giderilmesi için, "**Yedi Kardeş Otu**" "**Korku Tası**"na konulup suyu korkan şahsa içirilir.[14]

Hakasya Türklerinde hapşıran genç insana yanında bulunan ve yaşça ondan büyük olanlar, "**ala köpeğin** kıçını yala" derler. İnanca göre Ala Köpeğin kıçında bir takım etkili cinler vardır. İnsanların hapşırmalarına yol açan da bir **cin** türüdür. İki ayrı kara iye bir araya gelince insanlara zararlı olamayacakları inancı da vardır.

Eski Ardanuç'a dair bilgi verilirken; Ardanuç'ta Ovacık köyünde, Çancağın sırtında, Hasanağagil'in bağlarda toprağın altında evlerin olduğuna inanılır. Ufak, ufak kapıları olan bu evlerde gece ışıklar yanar sesler gelirmiş. Burada yaşayanlara **it ağızlılar** derlermiş. İnsanlarla meskûn olmayan bu çevrede ziraat da yapılmamakta sadece diken bitmekteymiş, denilmektedir.[15]

Başkurt Türklerinin halk inancına göre, "köpek yürümemiş yol" a mutlaka besmele ile girilmelidir. Bu yol tekin olmayabilir. Bu inançtan köpeğin tehlikeyi görebilme yeteneğinin olduğuna inanıldığı sonucunu çıkarabiliyoruz. Bu teşhisi doğrulayan başka örneklemeler de yapılabilmektedir.

Tatar Türk mitolojisine göre **köpek yılı**nda mahsul düşük olur. İnsanlar sık hastalanırlar. Çocuklar ise güçlü olurlar. Hazara Türk halk inançlarına göre köpekler depremi hissederler ve depremden evvel, depremin gelmekte olduğunu gösteren bir takım hareketlerde bulunurlar. Bu inanç Anadolu'da da vardır. Ayrıca depremin gelmekte olduğunu haber veren başka hayvanların da olduğuna inanılır.

Anadolu Türk kültür coğrafyası halklarından Zazalarda, köpek beslemek, köpek melaikelerin haneye girmesine mani olduğu için, uğursuzluk sayılır. Hayvancılıkla uğraşanların çoban köpekleri bu keyfiyetin kapsamına girmezler.[16] Zazaca konuşan Türklerden yapılmış bu tespite göre melek türü bazı görünmeyenler köpek tarafından görülmekte ve onlar da köpeği görebilmektedirler.

Tatar Türklerinde Köpeğin havlaması mal bolluğuna delalet eder. Sahibi yola çıkan köpeğin havlaması sahibinin işlerinin iyi gideceği anlamına gelir. Bu toplumda da Sebepsiz havlayan köpeğin olumsuz mesajlar verdiğine inanılır. Bize

---

[14] Yaşar Kalafat, "Urfa Yöresinde Türk Halk İnançları, Karakeçililer, Zazalar, Arapça konuşanlar", **Erciyes**, Aralık 2000, S276, s.5–9.

[15] Nazmiye Yazıcı, Ardanuç Folkloru Ülkü Ünal Arşivi.

[16] Yaşar Kalafat, "Urfa Yöresinde Türk Halk İnançları, Karakeçililer, Zazalar, Arapça konuşanlar", **Erciyes**, Aralık 2000, S276, s.5–9.

göre, "Sebepsiz" olarak tanımlanan havlama türü, köpek gözünün bazı özel görüş yeteneklerine sahip olduğunu düşündürür.

Tatarlarda Aya bakarak havlayan köpeğin havlaması havaların soğuyacağının işaretidir. Köpek sırt üstü yatarak yuvarlanır ise, bu hareketi ile havaların yağmurlu olacağını göstermiş olur[17]. Bazı Türk toplumlarında köpek havaya doğru bakarak havlarsa **kan** dökülecceğine yorumlanır.

Bu toplumda köpek kendi sahibine havlarsa sahibine büyü yapıldığına veya nazar deymiş olduğuna inanılır. Köpek cenazenin ardından havlar ise, o sokakta bir cenazenin daha olacağına inanılır. Bu halk inanmalarından hareketle köpeğin büyü türünden etkilenmelere yol açabilen kara iyeleri veya nazarda rol oynayan negatif enerjiyi görebilmektedir.

Kars'ta şahit olduğumuz bir olayda sahibi ölümcül hasta olan köpek yemekten içmekten kesilmiş adeta sürekli uyur olmuş sahibi öldükten sonra da kaybolup gitmişti.

Tatar-Türk mitolojisinde **Ület/İllet** diye bilinen ağır hastalıklara yol açan bir kara iye vardır. Bu toplumda kullanılmayıp atılan eşyaların biriktiği çukura **Ület Bazı /İllet Çukuru** denir. İllet Ruhu'nun veya İllet Kara İyesi'nin bu çukurdan çıkıp ölümcül hastalıklara yol açabildiği inancı vardır. Bu ruh gece yalnız gezen kimseleri korkutması ile bilinir. Bu ruhun en fazla çekindiği iki güçten birisi ateş ve diğeri de köpektir. Bu bulguyla Köpeğin bazı kara iyelere karşı koruyucu olabildiğini anlamak mümkündür.

Moğollarda da **İt Barak'**ın kutsiyetine inanılır. Moğolların köpekten türediklerine dair efsaneler vardır. Nogay Türklerinde İt Baraklar, yaradılış Destanındaki kurdun yerini almıştır. Burada **kanatlı İte, samur** denilmektedir. İnanca göre samur, şamanın gök ile ilişkisini sağlıyordu. Keza, inanca göre, İt ürürken, kayıp etmiş olduğu kanatlarının acısını dile getirmektedir. Gagavuz Türklerinde ürüyen itin sesi bir şekilde ve çok kere de zincirinden açılarak susturulur.

Bağlı itin ağlarcasına ürürken bağından açılarak, çaresizliğine son verilmiş olması susmasının sağlanabilmesi, onun sebebi bilinmeyen korkusunun yenilmesinde ona yardımcı olmak şeklinde açıklanabilir.

Anadolu'da köpeğin kurt gibi ulaması iyi sayılmaz. Alevi inancında da köpeğin uluması ölüm geleceği anlamındadır.[18] Şırnak Tatarlarında Köpeğin bir evin yanında kurt gibi uluması o evden bir cenaze çıkacağı anlamına gelir. Bu toplumda saatin camının ve aynanın kırılması da ölüm haberi olarak algılanır. Romanya'da yaşayan Tatar olan ve olmayan Türklerde Köpeğin uluması ve ayrıca Baykuşun ve Guguk kuşunun ötmesi ölüm haberi olarak yorumlanır.[19]

Böylece hayvanattan bazılarının değişik organları vasıtasıyla insanların göremedikleri sezemedikleri bazı şeyleri yaşabildiklerini söyleyebiliyoruz. Adeta görünmeyeni görebilme veya geleceği okuyabilme gibi yetenek, bir özellik söz

---

[17] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları, Dedem Korkut Yukarı Eller, V-VI** Lalezar, Ankara, 2008.

[18] Yusuf Ziya Yörükkân, **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm**, Notlandıran ve yayına hazırlayan Turhan Yörükân, **Yol yayınları**, Ankara, 2005.

[19] Yaşar Kalafat-Betül Güngör, **Türk Kültürlü Halklarda Türk Tatar Halk İnançları,** Berkan yayınları, Ankara, 2011.

konusudur. Sisten karşılaştırması yapılacak olur ise, adeta bazı Pirlerin özelliklerini veya bir kısım pirlere Allah'ın verdiği yeteneği bazı mahlukatlara da verdiği, taşımakta oldukları söylenebilecektir..

Kazan Tatar Türklerinde, köpek kurt sesi çıkarır ise bu ulumayı duyan kadının kocası ölür, inancı vardır. Ayrıca kendi köpeği kurt sesi çıkaran kadının hasta eşinin öleceğine inanılır. Akşamdan sonra ölen kimseye o gece ve defin saatine kadar yapılan duaların kabul olup olmadıkları ertesi gün köpeğin çıkardığı sesten havlayış şeklinden anlaşılabilir. Köpek kurt gibi uluyor ise yapılan duaların kabul gördüğüne inanılır. Bu tür ölülerin ruhlarının huzur bulduğu inancı vardır. Ayrıca uluyan köpeğin sahibi veya bir başkası için ulumak suretiyle dua ettiğine inanılır. İnanca göre köpek huzur bulmayan ölünün ruhunu görebilmektedir. Köpek gaip âleminden bu mesajı vermek suretiyle ölen kimse için daha fazla dua edilmesini istemektedir.[20]

Kazan ve Kars Türk kültür bölgelerinde köpek, sahibi ve ölüm ilişkileri içerikli inançlarda ortaklıklar vardır.

Halk inançlarında Ulumak ile ürümek farklı sınıflandırılmıştır. Ulumak kurda ait bir mesaj iletme şeklidir. Köpek ise ürümektedir. Köpeğin kurt gibi uluması veya farklı şekillerde ürümesi keza farklı mesajlar olarak algılanmıştır. Kurdun sema ile iletişimi bir üst mertebe olarak algılanmıştır.[21] Kurt donuna girebilmek de it donuna girebilmekten daha üst bir mertebe olarak bilinir.

Kazan Tatarlarında köpeğin yatış şekline bakılarak hava tahmini yapılabilir inancı vardır. Köpek, başı kuyruğuna gelecek şekilde kıvrılarak yatar ise yakında karın yağacağına, havaların soğuyacağına hükmedilir.[22]

Keza Kumuk Türklerinde de kurt gibi uluyan it, uğursuz sayılır öldürülmesi istenir. Ay tutulmasında ayın iki bekçisi olan köpeklerin uyumaları üzerine, **Cıngaloz** denilen ve yılan şeklinde olduğu düşünülen kara iyenin bu tutulmaya yol açtığına inanılır. Teneke çalmak gibi gürültülerin çıkarılmalarındaki amaç uyuyan iki görevli köpeğin uyanmasını sağlayarak ayın cıngaloz tarafından yenilmelerini önlemektir. Kafkasya'da bir mağara kayasında izleri olduğuna inanılan cingalozun biz resimlerini çekmiştik. İt Baraklar bugün dahi Kafkasya'da Nogayların efsanelerinde ve nazarlarında farklı bir itibara sahiptirler.

Buryatlar'ın bazı boylarında "köpek" ata olarak bilinir. Mesela Ekizler/İkizler boyu köpeği ataları olarak kabul edilir. Buryatlar'ın inancına göre Köpek ölen kimseyi ahirete götürüyordu. Evcil hayvanların Buryat kültüründeki ortak adı **Köpek Domuzu**'dur[23]. Böylece köpek; ata, boyun kurucusu, mistik gücünün temsilcisi gibi kimlikleri olan bir varlıktır.

Eski Proto Bulgarların/Bulgar Türklerinin bir kısmının köpeği kutsal hayvan sayarak kurban ettikleri kaydedilmektedir.[24]

---

[20] Yaşar Kalafat,-Betül Güngör, **Türk Kültürlü Halklarda Türk Tatar Halk İnançları,** Berkan yayınları, Ankara, 2011.

[21] Yaşar Kalafat, Türk Halk Tefekküründe Kurt 2, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları, Berikan yayınları, Ankara, 2009.

[22] Yaşar Kalafat, **Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Halk İnançları V-VI**. Berikan Yayınları Ankara, 2006, s. 344.

[23] Yaşar Kalafat, Güney Kafkasya / Sosyal Antropoloji Araştırmaları, (Kuzey Azerbaycan-Gürcistan Nahçıvan Gezi Notları ve Türk Halk İnançları) Ankara, 2000.

[24] Ahmet Caferoğlu, "Türk Onomastiğinde Köpek Kültü", **TDAY Belleten** S.1 Ankara, 1961 Zikreden Ruhi Ersoy, a.g.e. s. 62-63.

Kuzey Kafkasya'nın ana dili Türk dil grubuna girmeyen Atlı göçebe Bozkır kültürünün bu bölgedeki temsilcilerinden Kalmuk halkında Köpek, eti de yenilebilen bir kutsal varlıktı.

"Kazaklara ait bir inanca göre de yumurtalarından köpek yavruları çıkan ve **Kumay** adını taşıyan bir **'İt-ala-kaz'** vardır. Kumay'ın yumurtalarından köpek yavrusu çıktığına dair bir efsane de Kırgız Türklerinde görülür Kırgızlardaki bu köpek bütün hayvanların koruyucusudur."[25].

Gagavuzların da 1990'dan sonra kullandıkları ilk bayrakları Çeçenlerde olduğu gibi kurt başlı idi. Bu uygulama Göktürklerde de görülmektedir. Bizim de katılma imkanı bulduğumuz ve Gagavuz Etnografya müzesinde ayrıntılı resmedilmiş olan **"Canavar Yortusu"** un diğer adı **"Kurt Bayramı"** dır.[26] Anadolu'da bilhassa iç ve orta Anadolu'da kurdun halk dilindeki ismi canavardır. Bazı menakıpnamelerde de kurttan canavar olarak söz edilir. Canavarlık ve kutlu olmanın bir arada düşünülmesi koruma ve korkutmanın bir arada olması ile izah edilebilir. Adeta şefaat edebilirken ceza da verebilmektedir.

İran Türk sözlü kültüründe **"kurt başı gezdirme"** tabiri vardır. Çok dolaşan, ev ev, kapı kapı dolaşan, her yere girip çıkan kimseler için bu deyim kullanılır. Günümüzde bu söz daha ziyade "kurt başı gezdirme ay uşak" şeklinde yaşamaktadır.[27]

Bizim üzerinde durmak istediğim hususla ilgili olarak Rabia Uçkun şu bilgileri de vermektedir. "Mitolojik dönem Türk düşünce sisteminde köpeğe daha çok it ve barak, seyrek olarak da it barak biçiminde rastlanmaktadır.. On iki hayvanlı Türk takviminde yıl adlarından birinin "İt" adı ile anıldığı bilinmektedir. Bazı Türk boylarında köpek, it ve barak, özel ad olarak kullanılmaktadır. Özellikle şahıs adı ve unvanı olarak "barak" ın kullanılması dikkati çekmektedir. İslamî kaynaklarda Sarı Saltuk'un müritlerini "Barağım" diye çağırdığı yönünde rivayetler mevcuttur. Bu kelimeler ilk defa Oğuz Kağan Destanı'nda rastlanmaktadır. Reşideddin Oğuz Namesi'nde bilindiği gibi Oğuz Kağan'a düşman olan bir kavim adı Kıl Barak ya da it Barak'tır. Kıl-Barak'ın dünyanın karanlık tarafından bir ülke olup, bu kavmin erkeklerinin kara renkli çirkin yüzlü ve köpek gibi, kadınlarının ise temiz yüzlü olduğundan söz edilmektedir. Kuzey ve doğu Türklerinin anlatmalarında İt başlı, sığır ayaklı bir ulusun varlığına dair rivayetler bulunmaktadır."[28]

Kurtuluş Savaşı yıllarında Bektaşi Tekkeleri etrafında oluşan direniş örgütlerinde istihbarat işlemlerini yürüten babanın Sarı Saltık örgütlenmesinde olduğu gibi Dede Baba tarafından Kurt Baba adı ile kodlandığına dair bilgiler vardır.[29]

Bu noktada, Eski İnanç Sistemi'nde boyların kendilerine mahsus birer kutsal dağ, birer kutsal bitki ve birer kutsal hayvanları olduğu gerçeği ile karşılaşınca Köpeğin de bir boyun kutsalı olabileceği düşüncesi doğdu. Bu köpek herhangi bir

---

25 **A.g.e.**

26 Yaşar Kalafat "Gagauz Canavar Yortusu ve Türk Halk İnançlarında Kurt" **VI. Uluslar arası Gagauz Kültür Sempozyumu,** Komrat 19–21 Ekim 2001 (Bildiri).

27 Kaynak kişi; Vali Gözatan.

28 Rabia Uçkun, "Gagauz Halk Kültüründe İstanbul'un Fethine Dair Bir Anlatma ve Düşündürdükleri" **7. Uluslar arası Türk Kültür Kongresi,** (Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul), Düzenleyen Atatürk Kültür Merkezi, 5-10 Ekim 2009 Ankara.

29 Yaşar Kalafat, Türk Halk Tefekküründe Kurt 2, Türk Kültürlü Halklarda Karşılaştırmalı Halk İnançları, Berikan yayınları, Ankara, 2009.

köpek değil **Kangal** gibi özel bir köpekti. Bu açıklamamızın ilk bölümüne dair Mireli Seyidov, Azerbaycan Milli tefekkürünün kaynakları isimli eserine geniş bilgi vermektedir.

Keza Yılan ve muhtemelen Ayı için de aynı düşünce zinciri kurulabilirdi. Anadolu'da Ayı Baba diye bilinen bir pir bilinmemekle beraber. Ayı kültü de onun bir tabu olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim ayı baba veya ayı anneden dünyaya gelmiş masallarımızın varlığı bilinmektedir.[30] Anadolu'da ve Azerbaycan'da Ayı ile çifte koşulan veya ayıyı öküzü ile çifte koşabilen ulu zatlarla ilgili anlatılar vardır. Nahcıvanda Ayı donuna giren pirlerin efsaneleri bilinmektedir.

Anadolu'daki birçok Barak Baba Adını almış ulu zatlar, Horasan Erleri arasında ismi geçen **Barak Baba** ismi ya bu şekilde almış veya bu şekilde isim alarak tanınmış ulu zatlara izafeten bu ismi almışlardı. Anadolu'daki **Horoz Baba, Koyun Baba, Kurt Baba** gibi babalardan birisi idi. Barak Baba, Kurt Baba'da bir donuna girme olayı yaşanmış ise Barak Baba ile ilgili anlatılar da bu kapsamda algılanabilirdi.

Bizi bu şekilde düşündüren Osmanlı Türklerinin kökenini bir hayvan ataya bağlayan "Aziz Konstantin İle İlgili Bir Efsane" isimli anlatı olmuştur.[31] Rabia Uçkun bildirisinde[32] anılan metinde hayvan –ata olarak kurt yerine köpeğin gösterilmesinin sebeplerini tartışıp Türk mitolojisinde ve kültüründe kurdun ve köpeğin yeri üzerinde ayrıntılı olarak durmakta doyurucu bilgi vermektedir. Bizin bu bilgilere alandan ve edebiyattan yaptığımız varsa ilavelerimiz onları eklemek olacak.

Halk kültürü ürünlerinin toplumun ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıktığı, anlatıldığı, icra edildiği çevrenin ürünü olduğu esasından hareket edilince anılan metin de, Rabia uçkun'un da belirttiği gibi kurdun yerine köpeğin konulmuş olması anlaşılabilir.

Anlatıda, İstanbul'da Kostantin adında bir padişah vardır kız kardeşinin evlenmemesini isteyen padişah onu bir kaleye hapseder. Oyalanması için yanına verilen köpekten kız hamile kalır. Deniz aşırı gönderilen kız kardeşin dünyaya getirdiği oğluna Osman adı verilir. Anlatıda Osman Gazi'nin Fatih Sultan Mehmet'in yerini alması sağlanır.

Anlatı ile Osmanlı Türklerinin Köpek Ataya ve Bizanslı anneye bağlanması amacı üzerinde yazar ayrıntılı irdeleme yapmaktadır. Rabia Uçkun tahlilinde kahramanlara kutsala özgü mitik özellikleri yükleyerek olayları yeniden kurgulama teşhisini haklı olarak koymakta ve Göktürklerin kurttan türeyişini anlatan Bozkurt Destanı, Cengiz Han'ın ilk atalarının kurt ve dişi geyik oldukları, gibi verilerle

---

30 Rabia Uçkun, "Gagauz Halk Kültüründe İstanbul'un Fethine Dair Bir Anlatma ve Düşündürdükleri" **7. Uluslar arası Türk Kültür Kongresi,** (Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul), Düzenleyen Atatürk Kültür Merkezi, 5-10 Ekim 2009 Ankara.

31 Valantin A. Moşkov, **Nareçeye Bassarabskih Gagauzov, W.Radloff, Proben**, X.St. Petersburg, 1904, s. 170-171.

32 Rabia Uçkun, "Gagauz Halk Kültüründe İstanbul'un Fethine Dair Bir Anlatma ve Düşündürdükleri" **7. Uluslar arası Türk Kültür Kongresi,** (Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul), Düzenleyen Atatürk Kültür Merkezi, 5–10 Ekim 2009 Ankara.

bağlantılandırmaktadır[33] Bizim konuya yaklaşım tarzımızın dayanaklarından birisi de bu hususdur.

Biz konunun bu boyutu üzerinde değil Rabia Uçkun'un da yer vermiş olduğu İtin de Buryatlar'da olduğu gibi Ata olabileceği üzerinde durmaya çalıştık. Moğolların ataları da ifade edildiği gibi kırmızı köpekti. Bu toplum bir kavim de oluşturmuştu. Bu ata, bel atası mı, el atası mı idi? Bize göre her iki kimlik ortak bir tipleme oluşturmuştu. Halk tefekkürü Barakların Anadolu'daki pirine "Baba" lığı uygun bulmuştu.

İbrahim Hakkı Marifetnamesi'nde Hz. Yusuf'un kardeşlerinden ayrılma olayını Yusuf Süresi'nden hareketle yorumlanırken kurt'un nefs olduğunu açıklayıp, nefsin kurt olarak tezahür ettiğine dair bilgi verilmektedir.[34]

Kurt insanoğlunda nefsi temsil ediyor ise farklı kurtlar veya kurdun farklı anlamlandırmaları olacaktır. O da değil ise kurdun farklı tezahürü "sır" konusudur. Kişioğlu nefsini yenebildiği nispette ululaşıyorken "İnsan insanın kurdudur" veya "Hangi dağın kurdu öldü" denilirken farklı dağların kurtlarının farklılıklarına mı vurgu yapılmış olmaktadır?

Yukarı da da değinildiği gibi Kuzey Kafkasya'nın ana dili Türk dil grubuna girmeyen Atlı göçebe Bozkır kültürünün bu bölgedeki temsilcilerinden Kalmuk halkında Köpek, eti de yenilebilen bir kutsal varlıktı.

Nitekim Hacı Bayram Veli, Abdal Musa, Sultan Baba Ihsak, Taptuk Emre, Sarı İsmail Sultan, Kolu Açık Hacım Sultan, Barak Baba, Seyyid Recep, Sarı Kadı, Menteşe Baba, Ali Baba, Mucur Seyyidi, Hızır Samit, Çerdeğin Şehri, Seyyid Ali Sultan, Karaca Ahmet Sultan, Oturan Baba, Akyazılı Sultan, Demir Baba gibi Barak Baba da Horasan Eri idi.

Sonuç:

Barak adı, Barak isimli mitolojik hayvandan gelirken bu hayvan aynı zamanda ongundu da. Ongunu olduğu topluma ismini vermişti. Tabu oluşturmuş olan diğer varlıklar gibi etrafında kült de oluşturmuştu. Anadolu'da Horasan Eri olarak ismi geçen Barak Baba adını bu mitten alıyordu

Türk kültürünün mitolojik geçmişinde Hayvan Ata miti vardı. Bu tespiti köpekten hareketle de doğrulayabiliyoruz. Barak Baba bu kapsamda mütalaa edilebilir.

Kurt, batı Türklüğünde de, Türk kültürlü halkların genelinde olduğu gibi bir kült oluşturmuştur.[35] Kurt donuna girilmesi inancı, Anadolu Türk halk tefekküründe de yer almaktadır.[36] Keza Kurt, Oğuz Türk coğrafyası mistik folklorunda, hem kendisinden çekinilen ve hem de desteğinin sağlanılması istenilen bir külttür. Adeta ak ve kara iyeleri bir arada bulundurur. Bu teşhis bize göre Barak için de geçerlidir.

---

[33] Rabia Uçkun, "Gagauz Halk Kültüründe İstanbul'un Fethine Dair Bir Anlatma ve Düşündürdükleri", **7. Uluslar arası Türk Kültür Kongresi,** (Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul), Düzenleyen Atatürk Kültür Merkezi, 5-10 Ekim 2009 Ankara

[34] Sabahattin Güngör, Tasavvuf Mektupları, Burhaniye, 2009

[35] Yaşar Kalafat, **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt,** Lalezar Yayınları, Ankara, 2007

[36] **a.g.e.**